

Terray Károly

Az evangélikus Terray-család múltja több évszázadra tekint vissza. A família számos pedagógust és lelkészt adott az országnak.¹ *Terray Mihály* (1772–1840) lelkész Gömör megyében élt és tevékenykedett. Nevét főként templomépítőként ismeri az utókor.²

Egyik fia, Terray Károly, 1812. november 17-én született. Tízéves koráig szülőfalujában, a gömöri Rozsnyón (Hámosfalván) élt. 1830-ban Rozsnyón fejezte be a gimnáziumot. Ekkor került a pozsonyi teológiára. Kiváló tanulóként megkapta az akkor legmagasabb ösztöndíjat: a *Telegdi-Roth* alapítványét.³

Diáktársai hamarosan felfigyeltek az ifjú Terrayra. 1833-ban a pozsonyi Líceum Magyar Társaság „titoknoka” lett. Már ekkor kezdett verseket írni, Regényi Gyula álnéven.

Ekkor került baráti kapcsolatba *Kölcsey Ferenc*cel, aki 1832–1834 között országgyűlési követ volt. A költővel levelezett is. Egy alkalommal legújabb versének kéziratát e sorokkal küldte el Kölcseynek: „Íme a tanítvány (engedelemmel írom le e sort) szaporodó dolgozásainak egyikét közli mesterével, s figyelemmel várja az ítéletet.”⁴ Több alkalommal írta Terray, hogy büszke a Hímnusz költőjével való barátságára.

Kölcsey megbecsülte ifjú barátját. Erről tanúskodik 1843. június 22-i levele. Ebben *Bártfay Lászlónak* pártfogásába ajánlotta Terray Károlyt, aki „a pozsonyi magyar társaság egyik jelesebb tagja.”⁵ Kölcseynek később le kellett mondania követi tisztségéről. Terray Károly ezután is levelezett vele. 1838-ban pedig epigrammát írt a költő halála alkalmából.⁶

Terray Károly 1835-ben fejezte be tanulmányait. Előbb a Gömör megyei Horpácsra, majd Rozsnyóra került. Itt létrehozta a „Sajómenti Olvasótársulatot”, ami komoly népművelési kezdeményezésnek számított. 1841–1843 között ösztöndíjasként Németországba került. A berlini egyetemen a neves filozófus: *Hegel* előadásait hallgatta. Német földről való hazatérése után (Terey álnéven) röpiratot adott ki „Elmélet és szemlélődés” címen, s ebben Hegel tanításait ismertette. Terray Károlyt tekinthetjük Magyarországon az egyik legjelentősebb „hegelianusnak”.⁷ Később könyvet írt a hazai filozófia történetéről, de ennek kézírata 1849-ben elégett.⁸

1843–1849 között Losoncon tanított. Ezekhez az évekhez fűződik házassága is. 1844-ben vette feleségül *Adriányi Lujzát*. Hat gyermekük született. 1848/49-ben lelkesen támogatta a forradalmat. A szabadságharc végén *Görgey Artúr* megbízásából fontos feladatot teljesített. Az ő közvetítésével jött létre ideiglenes tűzszünet a magyar honvédség és a szlovák felkelők között.⁹ (Terray Károly szerepe azért volt fontos, mert pozsonyi diákként személyesen ismerte a felkelők élén álló *Ludovít Stúr* szlovák politikai vezetőt.)¹⁰ A szabadságharc legvégén, 1848. augusztus 8-án az orosz csapatok felgyújtották Losoncot. Terray Károly háza is leégett; könyvtára és számos kézírata megsemmisült ekkor.

¹ A Terray-család történetéről szól *Dr. Terray Barnabás* hasonló című kézírata (a továbbiakban *Családtörténet*)

² *Dr. Merényi László*: Emlékezés Terray Mihály lelkészre. *Evangélikus Élet* (a továbbiakban *ÉÉ*) 1992. november 8.

³ *Dr. Terray Barnabás*: Terray Károly élete (Pályamunka, 1961. A továbbiakban *TK élete*) 4. old.

⁴ *Csorba Sándor*: Levelek Kölcsey Ferenchez. *Csorba Sándor–Takács Péter*: Kölcsey és Szatmár megye. Tanulmányok és források Kölcsey Ferenc Szatmár megyei életéhez és tevékenységéhez. Nyíregyháza, 1983. 122. old.

⁵ *Kölcsey Ferenc*: Összes művei. III. kötet. Levelezés Bp. 1966. 636. old.

⁶ Ezt az epigrammát az Athenaeum közölte. 1838. III. köt. 546. old.

⁷ *Horkay László*: Egy méltatlanul elfelejtett magyar hegelista: Terray Károly Magyar Filozófiai Szemle 1971. 5–6. sz. 723–728. old.

⁸ *TK élete* 14. old.

⁹ U.o. 21. old.

¹⁰ Ez a személyes ismeretség nem jelentette kettőjük barátságát, hiszen politikai nézeteik eléggé különböztek. Ludovít Stúr erősen magyarellenes beállítottságú volt.

1849 után a Gömör megyei Osgyánba került, az itteni evangélikus gimnázium igazgatója lett. 1853-ban ez az iskola fuzionált a rimaszombati református gimnáziummal. Terray Károly ennek az „Egyesült Protestáns Főgimnázium”-nak tanára, több esetben igazgatója is lett.¹¹

Első alkalommal 1853/54-ben volt igazgató. Az iskola akkori értesítőjében fejtette ki nevelési elveit. „A mi célunk élő nemzeti nyelvünk művelése, nemzeti irodalmunk gyarapítása, tehát nemzeti művelődés” – állapította meg, majd hozzátette: „A jelen nemzedék érte meg a régieket, tanuljon és művelődjék példájukon...”¹²

Terray Károly Rimaszombaton magyart, németet, latint és görögöt tanított. Ekkor már igen jónevű pedagógusnak számított. 1853-ban nyelvtankönyve jelent meg, Körmondattan címmel, amit szakmai körökben „tüneményes” jelzővel illettek.¹³

1857-től Terray tanítványa volt az ifjú *Mikszáth Kálmán* is. Első írásait éppen a gimnázium önképzőkörében olvasta fel. Mikszáth később így emlékezett vissza két legkedvesebb tanárára, Terray Károlyra és *Fábrý Jánosra*: „Keményfejú magyarok mindketten, kik az ő erős várukba vonulva, az iskola falai közé, semmit sem engedtek abból a szellemből, amely immár évek óta lépcsőzet volt a kazamatákba és a börtönökbe.”¹⁴

Terray Károly gerincesen viselkedett a Bach-féle önkényuralom idején. Egy alkalommal egyik merész hangú beszédéért le is tartóztatták, de aztán szabadon engedték.¹⁵

1859-ben Bach megbukott; a hazafias mozgalmak megélénkültek. A rimaszombati gimnáziumban erre egy irodalmi jubileum adott alkalmat. Október 27-én itt nagyszabású megemlékezést rendeztek *Kazinczy Ferenc* születésének 100. évfordulója alkalmából. Terray Károly ünnepi beszédében nemcsak a nagy nyelvújító tevékenységével foglalkozott, hanem az írók politikai szerepével is. „Nálunk az irodalom emberei egyszersmind a nemzeti élet tényezői” – állapította meg.¹⁶ A Kazinczy-ünnepség állásfoglalást jelentett a válságba jutott önkényuralommal szemben. Terray ünnepi beszédét nemsokára füzetalakban is kiadták.

Terray rimaszombati pedagógusként Borsod–Zemplén szellemi életéhez is közelebb jutott. Ezt nemcsak az tanúsítja, hogy olyan élénken foglalkozott *Kazinczy Ferenc*cel. Kapcsolatba került 1860 táján a szintén ellenzéki szellemű sárospataki kollégiummal is.¹⁷

A rimaszombati másfél évtized folyamán élénk levelezést folytatott *Erdélyi János* irodalomkritikussal.¹⁸ Ugyancsak jó viszony fűzte *Eötvös József* íróhoz is.

Az 1867-es kiegyezés után *Eötvös József* lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1868-ban az ő javaslatára lett Terray Károly az újonnan megnyílt losonci tanítóképző igazgatója. 13 éven keresztül irányította ezt az intézményt. A tanítóképző értesítőjében majdnem minden tanévben publikált egy-egy pedagógiai tanulmányt. Az évek folyamán számos dicséretben és elismerésben részesült. Diákjai is nagy elismeréssel emlékeztek rá vissza. „Ő a tanári jellemnek azon tulajdonságaival bírt, mely megengedi a növendékek közeledését.” „Nemcsak egyszerűen tanár, a tudományok száraz előadója, de a szó valódi értelmében igazi nevelője volt tanítványainak.” „Kik távoztak kezei közül, mindig kedvencei voltak a felsőbb gimnáziumok tanárainak... Terray tanítványainak minden nehézség nélkül bátran lehetett tovább haladni...”¹⁹ Ilyen és ehhez hasonló visszaemlékezésekből bőven idézhetünk.

1881. február 6-án ünnepelték 40 éves tanári jubileumát. Az ünnepi rendezvényen 24 pohárköszöntő hangzott el tiszteletére.²⁰ Sajnos, alig egy hónappal a szép ünnepség után, 1881. március 7-én elhunyt Terray Károly. Akárcsak egykori diákja, *Mikszáth* – ő is dicsősége

¹¹ A két egyház megállapodása szerint az igazgató személye évenként változott; egyszer az evangélikusok, másszor a reformátusok közül került ki az iskola vezetője.

¹² Idézi Rejtő István „*Mikszáth Kálmán, a rimaszombati diák*” Bp. 1959. 11. old.

¹³ TK élete 18. old.

¹⁴ Mikszáth „Az én halottam, *Fábrý János*” című cikkéből idézte. TK élete 17. old.

¹⁵ TK élete 18. old.

¹⁶ Szavait idézi Rejtő István i.m. 41. old.

¹⁷ Egyik pedagógiai tárgyú írását pl. a *Sárospataki Füzetek* 1860. augusztus 15-i száma közölte, 699–701. old.

¹⁸ *Erdélyi János* levelezése. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta T. *Erdélyi Ilona*. Bp. 1960. Akad. Kiadó. I. köt. 98. old., 116. old., 148. old. és 173–175. old.

¹⁹ *Vasárnapi Újság* 1881. 6. sz. 85–89. old.

²⁰ U.o.

tetőpontján távozott az élők sorából. Losoncon sok százas tömeg kísérté utolsó útjára. A sajtóban nekrológok jelentek meg a magyar tanügy nagy halottjáról. A helyi lapban tanártársa, Fábry János emlékezett meg róla. „Terry... nyelvészeti tehetsége vitathatatlan. Iránya Kazinczyra és Kölcseyre emlékeztet, kiket ifjú korában mintául választott, s mint férfi szent kegyelettel tisztelt.”²¹

Emlékét az iskola kegyelettel ápolta. Kriptaszerű nagy síremlékét a losonci tanítóképzősök minden év márciusában megkoszorúzták, egészen az 1919-es csehszlovák megszállásig.

Neve szerepelt a Szinyei-féle „Magyar írók élete és munkái” lexikon XIV. kötetében. Egy rimaszombati helytörténeti munka is megemlékezik róla.²²

Büszke lehetett leszármazottaira is. Egyik fia: *Terry István* (1847–1912) sokat tett a rimaszombati múzeum érdekében, ahol halála után emléktáblát is állítottak neki.²³ Unokája: *Terry Gyula* (1879–1940) erdőtanácsos lett. Élete utolsó két évtizedét Miskolcon töltötte.

Terry Károly különösen dédunokáira lehetett – volna – büszke. Egyikük *dr. Terry Barnabás* (1919–1991) – ki Miskolcon végezte a tanítóképzőt – neves pedagógus és neveléstörténész lett. Másik dédunokája, *Terry László* évtizedek óta Norvégiában él. Neve – főként írásai révén – az egész evangélikus világban nagy tiszteletnek örvend.²⁴

Hazánkban az elmúlt évtizedekben elhallgatták Terry Károly nevét. (A hivatalos körök részben evangélikus vallásosságát, részben pedig „nacionalistá”-nak minősített hazafias érzését kifogásolták.) Az 1960-as és 1970-es években ezért kevesen foglalkoztak vele. Dédunokája: *dr. Terry Barnabás* írt időnként róla. Kedvezően értékelte Terry Károlyt *Rejtő István* is, „Mikszáth Kálmán, a rimaszombati diák” című könyvében. A kétkötetes „Erdélyi János levelezése” pedig több levelét tette közzé.

Az 1980-as évek végétől kezdve azonban már megszűnt ez a mesterséges elhallgattatás. 1988-ban megjelent „A magyar nevelés története” I. kötet, mely már több helyen említi Terry Károly munkásságát. 1989-ben Nyíregyházán *Csorba Sándor* tette közzé Terrynek Kölcseyhez írott leveleit. E sorok írója cikket és egy nagyobb tanulmányt is írt a neves író-pedagógus nógrádi éveiről.²⁵

Terry Károlyt az utókor még nem becsülte meg olyan mértékben, amint azt megérdemelte volna. Kötelességünk, hogy tiszteljük őt, a neves tanárt, író-t és filozófust, Kölcsey barátját és Mikszáth nevelőjét. Azt se felejtjük el, hogy munkássága jelentős részben kötődött a gömör-borsod-zempléni tájhoz.

Dr. Merényi László

Sinka István és Nagyszalonta

Istenáldotta hely ez a Nagyszalonta. Szerény gazdasági jelentősége és lakóinak csekély száma ellenére halhatatlanná lett; megbecsült írók és tudósok bölcsőit ringatta, ma is szent koporsók ágya, és híres-neves személyiségek lábnyomainak őrizője. Ők adtak, s adnak kiváltságos rangot e kisvárosnak a magyar irodalomban és tudománytörténetben; e föld minden röge szerelmes emlékezéssel él a könyvet szerető, gondolkodó magyarok tudatában. Ne csodálkozzunk hát, ha évről-évre több ezren keresik fel, hogy főhajítással tisztelegjenek

²¹ Gömör-Kishont 1881. március 13.

²² *Bodor István*: A rimaszombati egyesült protestáns főgimnázium története Rimaszombat, 1899. 133. old.

²³ *Dr. Merényi László*: Mikszáth diáktársa volt. Emlékezés Terry Istvánra EÉ 1997. február 2.

²⁴ A magyar olvasó leginkább a „Másként nem tehetett” című Ordass Lajos püspökről szóló, 1990-ben megjelent könyvét ismeri.

²⁵ *Dr. Merényi László*: Kölcsey barátja, Mikszáth nevelője volt. Emlékezés Terry Károlyra = EÉ 1991. március 3. – *Dr. Merényi László*: Terry Károly nógrádi éveiről Palócföld (Salgótarján) 1991. 2. sz. 169–177. old.